

*Огородник В.В.,**к.е.н., доцент кафедри економіки та менеджменту,
Інститут банківських технологій та бізнесу
ДВНЗ «Університет банківської справи»*

ФІНАНСОВА ВЗАЄМОДІЯ ПІДПРИЄМСТВ ТА БАНКІВ ІЗ ДЕРЖАВНОЮ УЧАСТЮ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті окреслено сутність та основні напрями фінансової взаємодії банків із державною участю та підприємств, її роль у соціально-економічному зростанні країни. Визначено основні переваги фінансової взаємодії з позицій банку та підприємства. Розглянуто критерії відбору банками підприємств для фінансової взаємодії. Проаналізовано ключові проблеми банків із державним капіталом, що стають на заваді реалізації фінансового партнерства з підприємствами.

Ключові слова: банк, банк із державною участю, партнерство, фінансова взаємодія, підприємство.

Постановка проблеми. Останніми роками поруч із дослідженнями загальносвітових тенденцій розвитку банківських систем країн світу все частіше увага приділяється вивченню специфіки функціонування банків із державним капіталом. Діяльність цих банків розглядається як розширена можливість впливу держави на функціонування банківської системи та соціально-економічного розвитку країни у цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання діяльності банків із державною участю в Україні знайшло своє відображення у працях Л.О. Примостки [1], О.Д. Вовчак, Н.М. Шелудько, О.С. Деревко та інших учених. Дослідженням питань партнерства та фінансової взаємодії держави, підприємств та банків займалися такі вчені, як О.В. Дзюблюк, Р.І. Лепак [2], С.В. Ведернікова [3], А. Шаперенков [4], К.В. Павлюк [5], С.М. Павлюк [5] тощо. Однак наукові напрацювання щодо фінансової взаємодії підприємств та банків із державною участю наразі відсутні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як банки з державною участю, так і підприємства, суспільство та держава у цілому одержують багато переваг від фінансової взаємодії (взаємовигідного партнерства) фінансово-кредитного та підприємницького секторів економіки. Інтереси даних суб'єктів багато в чому є спільними, оскільки фінансово-кредитні установи здійснюють розрахунково-касове обслуговування як державних установ та органів влади, так і підприємств, а також надають залучені кошти для здійснення кредитування реального сектору економіки та фінансування соціально-значимих державних проєктів тощо. Саме тому проблема ефективної взаємодії та узгодження інтересів банків із державною участю та підприємств набуває особливої актуальності в сучасних умовах України.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей фінансової взаємодії банків із державною участю та підприємств в Україні, а також переваг фінансової взаємодії з позицій банку та підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. На даному етапі розвитку економіки України пошук шляхів ефективної та взаємовигідної фінансової співпраці банків та підприємств є вирішальним для розвитку реального сектору економіки. Роль банків із державною участю як агентів уряду в реалізації

соціально-економічної політики держави є досить важливою за сучасних складних економічних умов та зростаючих загроз фінансово-економічній безпеці держави, зокрема з боку банків з іноземним капіталом (російських банківських установ).

Так, сучасний стан розвитку банківської системи України характеризується нестабільною динамікою з декількох причин. Передусім не відбулося повного відновлення після кризи та фінансової нестабільності 2008–2009 рр., а в 2014 р. перед банками вже постали виклики нової кризи, яким необхідно було протистояти. Крім того, відбулися глибокий економічний спад, стрімка девальвація гривні, геополітичні зміни та вихід із ринку багатьох іноземних інвесторів, що значно й зумовило вилучення коштів населення з банків, погіршення якості кредитного портфелю, підвищення кількості неплатоспроможних банків (упродовж 2014–2017 рр. в Україні були віднесені до категорії неплатоспроможних 92 банки).

Загальну ситуацію у банківській системі України можна представити за допомогою аналізу таких показників (табл. 1).

З табл. 1 видно, що починаючи з 2015 р. немає однозначної тенденції щодо значення активів, власного капіталу та зобов'язань банків. Так, свідченням нестабільної ситуації у банківській системі України є той факт, що активи за проаналізований період зросли всього на 2,6 млрд. грн., власний капітал знизився на 23,9 млрд. грн., зобов'язання зросли на 26,5 млрд. грн.

При цьому впродовж 2016–2017 рр. значно підвищилися темпи зростання власного капіталу банків України (із 70% станом на 01.01.2016 до 136,3% станом на 01.10.2017), на тлі зменшення темпів зростання зобов'язань банків (із 98,4% станом на 01.01.2016 до 98,2% станом на 01.10.2017). Також за цей період відбулося підвищення темпів зростання активів із 95,3% до 101,9%.

Окрему увагу слід приділити зовнішнім факторам впливу на економіку України. Так, за 11 місяців 2017 р. зовнішні ризики для фінансової стабільності в Україні у цілому знизилися, а політична невизначеність у розвинутих країнах світу знизилася разом із геополітичними загрозами для України. Свідченням динамічного зростання світової економіки є той факт, що МВФ прогнозує прискорення зростання глобального ВВП з 3,1% у 2016 р. до 3,5% у 2017 р. та 3,6% у 2018 р. [7]. Відповідно, й обсяги світової торгівлі зростуть, а ризики для фінансової стабільності у світі знизяться.

Щодо України, то підтвердженням позитивних змін в економіці є той факт, що в 2017 р. інтерес іноземних інвесторів відновлюється. Однак на заваді стають як повільні темпи структурних реформ, так і проблеми із захистом прав власності та інтересів інвесторів. Окрім того, низька прозорість та здебільшого негативна кредитна історія підприємств, адміністративні обмеження на валютному ринку, запроваджені Національним банком України, унеможливають ефективну роботу з іноземними інвесторами.

Основні показники діяльності банків України за 2014–2017 рр.

Показник	01.01. 2014	01.01. 2015	01.01. 2016	01.01. 2017	01.10. 2017
Активи (млрд. грн.)	1278,1	1316,9	1254,4	1256,3	1280,7
Власний капітал (млрд. грн.)	192,6	148,0	103,7	123,8	168,7
Зобов'язання (млрд. грн.)	1085,5	1168,8	1150,7	1132,5	1112,0
Темп зростання активів, %	-	103	95,3	100,2	101,9
Темп зростання власного капіталу, %	-	76,8	70	119,4	136,3
Темп зростання зобов'язань, %	-	107,7	98,4	98,5	98,2

Джерело: складено автором на основі [6]

Динаміка прибутковості банків з державною участю за 2016–2017 рр. (тис. грн.)

Банк	01.01.2016	01.01.2017	01.07.2017
АТ «Укресімбанк»	-14 132 383	-956 667	736 194
АТ «ОЩАДБАНК»	-12 273 078	464 085	306 044
ПАТ «КБ «ПРИВАТБАНК»	216 121	-164 471 701	-2 908 013
АБ «УКРГАЗБАНК»	259 672	288 995	64 514
Укр. банк реконструкції та розвитку	570	-3 145	-4 523
ПАТ «РОЗРАХУНКОВИЙ ЦЕНТР»	-28 886	2 091	432
ПАТ «Держзембанк»	7 643	-	-
Усього по банках з державною участю	-26 166 463	-164 676 342	-1 805 352

Джерело: складено автором на основі [6]

Для вирішення вказаних проблем як один із напрямів вважаємо за доцільне розвивати взаємовигідні партнерські відносини між банками з державним капіталом та бізнесом, інвесторами, адже саме банки з державною участю орієнтовані на виконання функцій фінансового агента уряду, реалізацію соціальних програм, досягнення цілей соціально-економічного розвитку, вони користуються високою довірою у населення й є невід'ємним структурним складником банківського сектору економіки [1].

На нашу думку, під фінансовою взаємодією банків із державною участю та підприємств слід розуміти довготривалі взаємовигідні партнерські відносини даних економічних суб'єктів, побудовані на засадах рівноправності, відкритості та прозорості фінансової інформації для додержання інтересів партнерів та забезпечення соціально-економічного розвитку держави.

Слід відзначити, що партнерства сприяють розвитку ринкових відносин, приватної ініціативи і приватного підприємництва. Розвиток партнерств являє собою переосмислення взаємовідносин держави і приватного сектора, нові види організації діяльності, нові механізми регулювання [5].

Важливими з погляду відновлення економічного зростання в Україні та ролі у цьому банківського сектору є приріст ВВП на 2,4% за підсумками II кварталу 2017 р. [7], відновлення прибутковості діяльності більшості банків із державною участю (табл. 2), а також поступове відновлення кредитування, хоча здебільшого лише фізичних осіб.

Як видно з табл. 2, за проаналізований період рівень прибутковості банків із державною участю значно поліпшився, хоча й не досяг докризового рівня. Так, якщо станом на 01.01.2016 прибуток одержали лише АБ «УКРГАЗБАНК», «Український банк реконструкції та розвитку» та ПАТ «Держзембанк» (прибутковість діяльності ПАТ «КБ «ПриватБанк» не враховували, оскільки банк ще не було націоналізовано), то за підсумками шести місяців 2017 р. вже переважна більшість банків із державним капіталом одержала прибуток, роз-

мір якого становив 1,1 млрд. грн., що на 352 млн. грн. більше, ніж фінансовий результат за підсумками 2016 р. Найприбутковішими виявилися АТ «Укресімбанк» та АТ «Ощадбанк» (736 млн. грн. та 306 млн. грн. відповідно), нижчі показники мають АБ «УКРГАЗБАНК» та ПАТ «Розрахунковий центр» – їх прибуток становить 64 млн. грн. та 432 тис. грн. відповідно. Однак загальний фінансовий результат по даній групі банків від'ємний і становить близько -1,8 млрд. грн. (станом на 01.07.2017), що передусім пов'язано зі збитковістю діяльності ПАТ «КБ «ПриватБанк» (- 2,9 млрд. грн.).

Щодо ситуації у підприємницькому секторі економіки, то, як зазначається у Звіті про фінансову стабільність Національного банку України, у 2017 р. триває відновлення платоспроможності реального сектору. Компанії більшості галузей збільшили операційну прибутковість та нормалізували завдяки цьому боргове навантаження. Підприємства отримують достатній прибуток, щоб вчасно обслуговувати кредити. У першому півріччі сукупний операційний прибуток українських компаній збільшився на 52%, до 178 млрд. грн., чистий прибуток – у 5,7 рази, до 137 млрд. грн. Зростання прибутків підвищує платоспроможність підприємств – позичальників банків. Винятком є металургія та будівництво. У першому півріччі 2017 р. металургійна галузь отримала операційний збиток через збитковість компаній із виробничими потужностями на невідконтрольованих територіїх [8].

Таким чином, упродовж 2017 р. фінансовий стан підприємств реального сектору економіки значно поліпшився, що сприяє покращенню фінансової взаємодії банків та підприємств, а також активізації кредитування загалом.

Співпраця між банками, підприємствами реального сектору економіки та державою має бути побудована з урахуванням інтересів усіх сторін та їх рівності у відносинах. Узагальнюючи погляди вчених [2–5], можемо виділити основні переваги фінансової взаємодії для банків із державною участю та підприємницького сектору економіки (рис. 1).

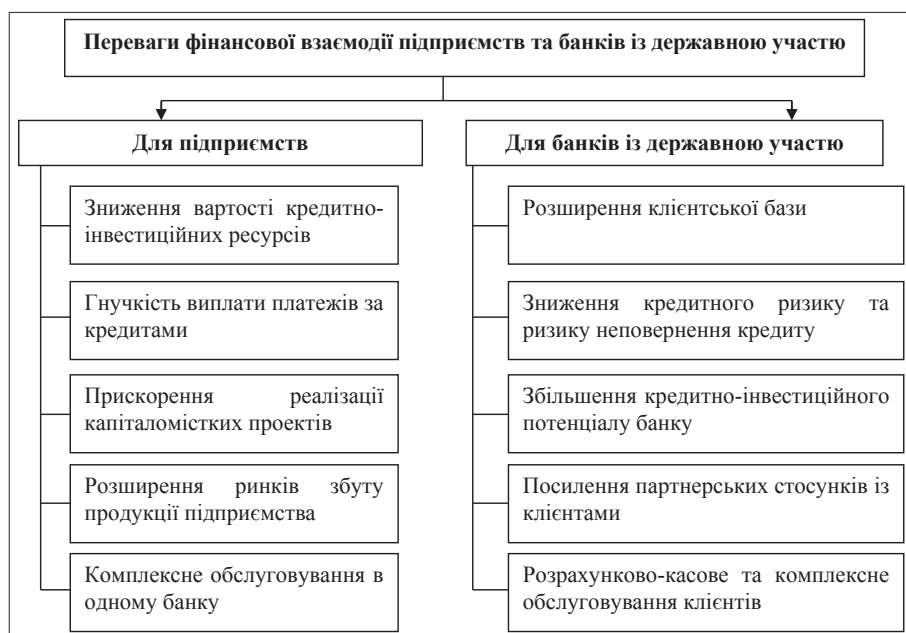


Рис. 1. Переваги фінансової взаємодії підприємств та банків із державною участю

Джерело: складено автором

Однією з основних переваг фінансової взаємодії банків із державною участю та підприємницького сектору для останніх є можливість реалізації капіталомістких проектів. Тобто для підприємств, які потребують розширення виробництва, стає можливим залучення довгострокових кредитно-інвестиційних ресурсів на більш вигідних умовах (знижені відсоткові ставки, гнучкі графіки платежів). Також підприємства отримують економію на комісійних платежах, оскільки банки здійснюватимуть їх комплексне обслуговування (розрахунково-касові операції, депозитні та кредитні операції, консультативні послуги тощо). Крім того, підприємствам відкривається можливість для розширення ринків збуту своєї продукції, зокрема за рахунок надання відстрочки платежу.

Таким чином, у межах партнерства перед банком постає завдання переорієнтуватися з короткострокового кредитування підприємства-партнера на різноманітні види та форми надання довгострокових позик, поширення практики надання цільових кредитів на довгострокове фінансування інвестиційних програм, лізингового, проектного фінансування тощо [2].

Які ж переваги від фінансової взаємодії отримують банки з державним капіталом? Передусім банківські установи мають змогу розширити клієнтську базу та встановити довгострокові партнерські відносини з підприємницьким сектором завдяки їх комплексному обслуговуванню, що не обмежується лише кредитуванням, а також завдяки залученню на обслуговування постачальників та покупців підприємств-партнерів. По-друге, банки мають змогу поліпшити свій кредитно-інвестиційний потенціал (додаткові грошові надходження на депозитні та поточні рахунки підприємств-партнерів). По-третє, довгострокова фінансова взаємодія сприяє зниженню кредитного ризику та ризику неповернення виданих кредитів, оскільки банки мають можливість, контролюючи грошові потоки підприємств-партнерів завдяки комплексному обслуговуванню, заздалегідь упевнитися в їх добропорядності та платоспроможності.

Продовжуючи дослідження підходів до фінансової взаємодії, необхідно відповісти на такі питання: як банки обиратимуть підприємства для фінансової взаємодії з ними? яким

підприємствам віддаватимуть перевагу? Вважаємо за доцільне використувати підхід, запропонований А. Шаперенковим, дотримуючись якого спочатку підприємства необхідно класифікувати на великий бізнес та малі (середні) підприємства, а далі застосовувати такі критерії [4]:

- для великих компаній – випуск конкурентоспроможної на світових ринках продукції, здатність генерувати великі обсяги позитивних грошових потоків, наявність великого майнового комплексу, транспарентність для кредиторів та інвесторів;

- для малих і середніх підприємств – наявність стабільного внутрішнього ринку збуту, позитивної кредитної історії і бездоганної репутації, підтримка з боку держави, регіональних і муніципальних органів влади, здатність адаптуватися до потреб ринку.

Слід відзначити, що представлений перелік вимог до вибору підприємств-партнерів може змінюватися, оскільки в останні роки банки почали більш детально та жорстко оцінювати потенційних підприємців-позичальників. Так, від підприємств вимагається повністю розкрити структуру власності, подати якісно підготовлену фінансову звітність. Окрім того, значно підвищилися вимоги до ліквідності застави.

Результатами партнерства з банком мають бути розвиток підприємства, розширення виробництва та збуту, впровадження новітніх технологій та інновацій, що призводять до подальшого зростання потреби підприємства у банківських послугах (як їх обсягів, так і нових видів), що певним чином відобразиться й на рості основних показників діяльності банку та зміцненні його позицій на ринку [2].

У дослідженні обґрунтовано, що саме банки з державною участю мають найбільші перспективи щодо здійснення фінансової взаємодії з підприємницьким сектором, адже інтереси цих банків є взаємоузгодженими із суспільством як основним їх клієнтом. На нашу думку, саме дані фінансово-кредитні установи не зацікавлені в отриманні прибутку будь-якою ціною (наприклад, за рахунок завищення відсоткових ставок за кредитними операціями та заниження за депозитними операціями, що вкрай негативно впливає на підприємницький сектор), не будуть ухилятися від сплати податків та здійснювати ризикову діяльність (адже ризикують залученими фінансовими ресурсами клієнтів, а збитки банків із державною участю перекладаються на державу), не виводитимуть валютні ресурси за кордон, не підриватимуть розвиток окремих секторів економіки для розвитку бізнес-груп пов'язаних осіб (наприклад, шляхом копіювання ідей прибуткового бізнесу, поглинання конкурентів) тощо.

При цьому формування ефективної фінансової взаємодії банків і підприємств безпосередньо залежить, насамперед, від мобілізації внутрішніх резервів самих банків [3]:

- залучення коштів клієнтів на тривалі терміни;
- використання ефективних комплексних фінансових інструментів, спрямованих на зниження рівня кредитної ставки для позичальника;

– удосконалення методів оцінки ефективності інвестицій та аналізу кредитоспроможності підприємств, інвестування економічно привабливих проектів для отримання максимального мультиплікативного ефекту від обмежених за обсягами кредитних вкладень тощо.

Саме тому складнощі, що постають перед банками з державною участю, є вирішальними як для повноцінного функціонування вітчизняного банківського сектору, так і для налагодження фінансової взаємодії даних банків та підприємств. Як свідчать дані, оприлюднені Національним банком України, найбільша концентрація обсягів проблемних активів саме у банків із державною участю (рівень проблемності кредитів сягає 60%) [7]. Для банків із державною участю це питання стоїть напроцуд гостро через те, що докапіталізація даних банків здійснюється за рахунок державних коштів. Упродовж двох останніх років із державного бюджету на докапіталізацію банків із державною участю вже було витрачено близько 36 млрд. грн. (не враховуючи ПАТ «КБ «ПриватБанк»).

Зазвичай прийнято вважати, що проблеми непрацюючих кредитів у банків із державною участю пов'язані із сумнівною якістю кредитних рішень, украй низькою операційною ефективністю даних банків, відсутністю чітких бізнес-моделей та ефективного корпоративного управління. Це частково так, адже більша частина непрацюючих кредитів АТ «Ощадбанк» та АТ «Укресімбанк» припадає саме на великі бізнес-групи (наближені до бізнес-інтересів політичних діячів), на кредитуванні яких упродовж довгого періоду часу й зосереджувалися дані банки. Крім того, проблема непрацюючих кредитів стала ще більш гострою через екзогенні для банків фактори, а саме: втрата територій та позичальників на цих територіях, військові дії та втрати в результаті цих дій.

Таким чином, пошук шляхів та методів вирішення питання з непрацюючими кредитами для банків із державною участю є вкрай актуальним. Кінцевою метою для банків із державною участю є створення ефективної системи роботи з проблемними кредитами для максимально можливого повернення проблемних кредитів та недопущення негативних тенденцій у майбутньому.

Слід відзначити, що питання проблемних кредитів стосується не лише банків, адже через значні ризики неповернення позик процентна ставка для всіх позичальників є вищою. Дані тенденції є характерними у зв'язку з тим, що ризик неповернення позик закладається у ціну кредиту для всіх без винятку позичальників, що спричинило майже повну відсутність кредитування юридичних осіб останнім часом.

Як свідчать дані Національного банку України, за останні півроку значного приросту проблемних кредитів у реальному секторі не зафіксовано. Найменші частки проблемних кредитів – у легкій промисловості, енергетиці, транспорті та сільському господарстві, найбільші зумовлені переважно кредитами докризових часів – у будівництві, добувній та хімічній промисловості. Високу частку непрацюючих кредитів у металургії визначає заборгованість одного з великих виробників труб та окремих компаній, що розташовані на непідконтрольній Україні території. Водночас більшість металургійних підприємств не має проблем з обслуговуванням банківських кредитів [8].

Висновки. Таким чином, фінансова взаємодія банків із державною участю та підприємств має велике значення для досягнення цілей соціально-економічного розвитку країни, а

збереження оптимальної частки державного капіталу у банківському секторі економіки (за умови вирішення питання з проблемними кредитами) забезпечить установа раціональних пропорцій між розвитком фінансово-кредитного та реального секторів економіки. Обґрунтування механізму фінансової взаємодії банків із державним капіталом та підприємств потребує подальшого дослідження.

Література:

1. Банківська система України: інституційні зміни та інновації: кол. моногр. / за заг. ред. Л.О. Примостки. К.: КНЕУ, 2015. 434 с.
2. Лепак Р.І. Форми фінансової взаємодії банків і підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08; НАНУ Інститут регіональних досліджень. Львів, 2008.
3. Ведернікова С.В. Фінансова підтримка підприємства банками та державою на сучасному етапі. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2015. № 1. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=809>.
4. Шаперенков А. Взаємодія держави та банків в реалізації інноваційних програм. Фінанси та банківська справа. 2014. № 1. С. 44–56.
5. Павлюк К.В., Павлюк С.М. Сутність і роль державно-приватного партнерства в соціально-економічному розвитку держави. Наукові праці КНТУ. Економічні науки. 2010. Вип. 17. URL: http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/02.pdf.
6. Основні показники діяльності банків України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442.
7. Звіт про фінансову стабільність. Випуск 3, червень 2017 / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=32236491.
8. Звіт про фінансову стабільність. Випуск 4, грудень 2017 / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=60764561>.

Огородник В.В. Финансовое взаимодействие предприятий и банков с государственным участием в Украине

Аннотация. В статье обозначены сущность и основные направления финансового взаимодействия банков с государственным участием и предприятий, его роль в социально-экономическом росте страны. Определены основные преимущества финансового взаимодействия с позиций банка и предприятия. Рассмотрены критерии отбора банками предприятий для финансового взаимодействия. Проанализированы ключевые проблемы банков с государственным капиталом, которые препятствуют реализации финансового партнерства с предприятиями.

Ключевые слова: банк, банк с государственным участием, партнерство, финансовое взаимодействие, предприятие.

Ohorodnyk V.V. Financial Interaction of Enterprises and Banks with State Share in Ukraine

Summary. The article highlights the essence of financial interaction between the enterprise and the bank with state share, concentrating on the role of the interaction in socio-economic growth of the country. Apart from this, advantages of financial interaction from the viewpoint of the bank and the enterprise are determined; the criteria of the enterprise selection for financial interaction are considered. In addition, the article outlines key issues which banks with state share have blocking financial partnership between the bank and the enterprise.

Keywords: bank, bank with state share, partnership, financial interaction, enterprise.